

Тамара С. Ђорђевић
Висока школа струковних студија за васпитаче
Крушевац

УДК 316.356.2-053.6
316.776.33:004.738.5
Оригинални научни рад
Примљен: 10. новембар 2017.
Прихваћен: 23. мај 2018.

УЛОГА АДОЛЕСЦЕНТСКОГ САМОПОИМАЊА И ПОРОДИЧНОГ ФУНКЦИОНИСАЊА У ЕЛЕКТРОНСКОМ НАСИЉУ

Апстракт: Основни циљ овог истраживања био је испитивање предиктивних моћи Циркумплекс модела породичних односа и самопоимања у односу на електронско насиље. Пригодни узорак је чинило 175 адолесцената, оба пола, узраста од 12 до 15 година. Инструменти који су коришћени у истраживању су: *Ревидирани инвентар електронског малтретирања* (Revised Cyber Bullying Inventory – RCBI: Топку и Ердур-Бејкер, 2010, адаптација Опсеница Костић, Цакић, Панић 2013), *Упитник селф-концепција* (Опачић 1995), *FACES IV* (The Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale; Олсон 2000) и упитник креиран за потребе истраживања. Подаци су обрађени у софтверском пакету СПСС (Statistical Package for the Social Sciences 18.00). Поузданост скала је проверена поузданошћу интерне конзистенције, за утврђивање повезаности коришћен је Спирманов коефицијент корелације, док су се разлике у изражености варијабли испитивале Крускал-Валис тестом. Провером улога у електронском насиљу и разликама у изражености димензија самопоимања и породичног функционисања у зависности од њих, резултати указују на већу израженост генералне слике о себи код сведока електронског насиља, док је код жртава електронског насиља најизраженија свест о својој привлачности супротном полу.

Кључне речи: електронско насиље, самопоимање, Циркумплекс модел породичних односа, адолесценти.

УВОД

Комуникација између људи је доживљавала велике промене током протеклих година. Најпре се одвијала „лицем у лице”, а још у 19. веку, са појавом телеграфа и телефона, постало је могуће пренети поруку на други крај света. Од осамдесетих година прошлог века, мобилни телефон улази у масовну употребу, а са његовом појавом комуникација постаје неограничена простором. Масовна употреба интернета деведесетих година доводи до

револуционарне промене у комуникацији (Попадић, Кузмановић 2013). Као посебан вид комуникације посредством интернета, издвајају се друштвене мреже (Фејсбук, Инстаграм, Твитер, Снепчет), које омогућавају корисницима да отворе свој профил, буду у контакту са другима, „каче” фотографије и видео-снимке.

Коришћење интернета постало је свеprisутно, све већи број људи и све млађа деца се прикључују мрежи. Најновији резултати Републичког завода за статистику Републике Србије из 2016. године показују да свакодневно интернет користи чак 85,9% испитаника¹. Када говоримо о деци школског узраста, рађено је истраживање под покровитељством УНИЦЕФ-а (Попадић, Кузмановић 2013) које показује да преко 85% деце основношколског и средњошколског узраста (8–17 година) поседује неки од мобилних уређаја телекомуникација.

Са порастом доступности рачунара и паметних телефона и већом употребом интернета, повећава се и ризик од изложености деце непримерним садржајима, злоупотребе, као и електронског насиља. Електронско насиље или насиље преко интернета (енгл. cyberbullying, online harassment, Internet violence) дефинише се као агресивно и намерно понашање које се понавља и усмерено је ка појединцима или групи уз употребу интернета, а жртве се не могу лако одбранити (Смит и др. 2008). Неки аутори разликују осам врста електронског насиља (Вилард 2007): свађање (вређање и вулгарне поруке на интернету), узнемиравање (слање увредљивих порука са циљем стављања жртве у понижавајућу позицију), клеветање (објављивање неистина на интернету са циљем нарушавања нечије репутације), лажно приказивање (преузимање туђег идентитета), јавно разоткривање (објављивање приватних информација о другоме), обмањивање (објављивање приватних информација о другоме), искључивање (намерно избацивање жртве из неке групе на интернету), ухођење (константно праћење жртве).

Последњих година се електронско насиље издваја као посебан облик насиља. Међутим, неки аутори поистовећују електронско насиље и класично вршњачко насиље, а једина разлика је што електронско насиље захтева употребу електронских медија (Менесини, Ноцетини, Калузи 2011; Смит и др. 2008; Токунага 2010). Са друге стране, постоје аутори који сматрају да су претходно наведене врсте насиља различити феномени и, за разлику од класичног, електронско насиље подразумева употребу дигиталних технологија, а адолесцент који доживљава насиље доживљава га временски и просторно неограничено (Вебер, Зигел, Шнаубер 2013), затим, за разлику од класичног, у електронском насиљу је насилник обично анониман (Менесини, Ноцетини, Калузи 2011), потенцијално има већу публику, што насилнику увећава осећај снаге (Смит 2009).

---

¹http://www.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/02/25/86/ИКТ__2016_pres_s.pdf

Прва истраживања која су се бавила овом темом спроведена су у Америци и резултати су показали да је 6% адолесцената доживело електронско насиље (Финкелхор, Мичел, Волак 2000), а у Канади њих 25% (Наваро, Јуберо, Ларанага 2016). Доступна литература указује на све већи број адолесцената који учествују у електронском насиљу и као жртве и као починитељи (Вилард 2007). Што се тиче истраживања рађених у нашој средини (Поповић и др. 2011), резултати показују да је 10% испитаника саопштило да је било насилно на интернету, а око 20% испитаника је доживело електронско насиље. Електронско насиље и виктимизација су учесталији међу дечацима, а најраспрострањенији облик електронског насиља било је клеветање, тј. изношење неистина о жртви, затим следи вређање и на крају јавно разоткривање, тј. објављивање тајни или информација којих се жртва стиђи (Поповић и др. 2011). Новије истраживање на адолесцентима из Србије показује да 40% испитаника не учествује у електронском насиљу, 14,5% заузима улогу сведока, док је чак 45% адолесцената укључено у електронско насиље и то као жртве (13%), насилници (6%) и чак (26%) као жртве/насилници (Опсеница Костић и др. 2015).

ЕЛЕКТРОНСКО НАСИЉЕ И САМОПОИМАЊЕ

Самопоимање је веома комплексан појам у психолошкој теорији, а пошто се у литератури срећу многобројни термини као што су селф-концепт, слика о себи, појам о себи, самопоимање, самство, за потребе овог истраживања биће коришћен термин самопоимање, јер се често среће у литератури, а адекватним га сматра и Опачић (1995).

Самопоимање је мултидимензионални конструкт који представља свеукупно искуство о себи које је особа стекла у различитим животним доменама (Кубурић 2009). Развој самопоимања одвија се постепено, од раног детињства, у интеракцији са значајним другима, пре свега са родитељима, а затим са вршњацима, васпитачима, учитељима. За његов развој неопходни су когнитивни и афективни процеси (према: Лацковић-Гргин 1994). До пре-adolесцентног периода дечије самопоимање је стабилно и високо, а у периоду ране адолесценције долази до опадања позитивног самопоимања, које се поново стабилизује у средњој школи (Васта, Хеит, Милер 1998). Резултати неких студија показују да млади и деца који имају поремећај у понашању имају лошије мишљење о себи него деца која немају овај поремећај (Мек Чарти, Хоц 1988; Протински 1988; Таси 1994; Бурнс 1982, према: Лацковић-Гргин 1994). У истраживањима повезаности самопоимања и електронског насиља, резултати показују да је електронско насиље значајан предиктор ниског степена самопоимања (Сенат 2014; Оздемир 2014). Литература показује да су жртве и починитељи електронског насиља постизали ниже резултате на мери глобалног самопоштовања од оних који нису укључени у

насиље (Пачин, Хиндуја 2010). Слично истраживање показује да су дечаки који нису укључени у насиље задовољнији својим изгледом од жртава, задовољнији собом и уопште својим животом, као и сопственим способностима у школском окружењу у односу на насилнике/жртве, а такође и да девојчице које нису укључене у насиље имају веће опште самопоимање од девојчица које су жртве/насилнице (Елез 2003).

ЕЛЕКТРОНСКО НАСИЉЕ И ПОРОДИЧНО ФУНКЦИОНИСАЊЕ

Породично функционисање је способност породице да задовољи сваког свог члана у смислу задовољења телесних, емоционалних и духовних потреба (Капровиц 2001, према: Љубегић 2007). Постоји неколико модела помоћу којих аутори покушавају да објасне функционалност породице. Један од њих јесте Циркумплекс модел породичних и брачних система (Олсон 2000), на коме се заснива ово истраживање. Наведени модел покушава да објасни функционалност породице на тај начин што патологију појединца смешта у оквир породичног функционисања (Баришић, Светозаревић, Дуишин 2011). Садржи три примарне димензије које се односе на породично функционисање: кохезивност (степен емоционалне везаности између чланова породице), флексибилност (способност породичног система да се мења, као и спремност на промену породичних улога) и комуникација (олакшавајућа димензија, јер побољшава претходно наведене димензије и подразумева упознавање чланова породице са сопственим емоцијама, мислима). Модел се заснива на претпоставци да су за здраво функционисање породице неопходни балансирани нивои кохезивности, флексибилности и комуникације, а свако одступање указује на проблематично функционисање у породици.

Адекватни односи у породици су неопходни адолесценту, како би без већих проблема решавао развојне задатке који су му постављени. Сматра се да је један од главних узрока девијантног понашања лоша породична комуникација. Бројни проблеми се објашњавају лошим односима у породици, као и поремећеном породичном структуром (непотпуне породице) (Мандарић 2012).

Иако је мало студија које директно повезују електронско насиље и породично функционисање, електронско насиље се третира као савремени облик вршњачког насиља који се реализује путем средстава масовне комуникације (Попадић, Кузмановић 2013), па ће у складу са тим бити споменута истраживања која се баве вршњачким насиљем и породицом. Истраживања показују да насилна деца потичу из породица у којима се родитељи слабо укључују у активности деце (Бердондини, Смит 1996). Социокономски статус породице је у негативној вези са вршњачким насиљем (Риверс, Данкан,

Бесај 2007); такође, вршњачко насиље је израженије у непотпуним породицама и породицама са већим бројем деце (Анђелић, Ђорђевић 2017). Резултати су контрадикторни јер нека истраживања показују да степен образовања родитеља, социоекономски статус и породична структура нису у вези са вршњачким насиљем (Сурандер и др. 2000).

МЕТОДОЛОШКИ ПРИСТУП ИСТРАЖИВАЊУ

ПРЕДМЕТ, ПРОБЛЕМ И ЦИЉЕВИ ИСТРАЖИВАЊА

Предмет овог истраживања представља утврђивање повезаности између различитих улога адолесцента у електронском насиљу са једне и квалитет његовог самопоимања и породичног функционисања са друге стране.

Основни проблем истраживања је проверити да ли постоји повезаност између различитих улога у електронском насиљу са квалитетом самопоимања и породичним функционисањем адолесцената.

Основни циљ истраживања јесте утврдити повезаност између различитих улога адолесцената у електронском насиљу и квалитета њиховог самопоимања и породичног функционисања.

Постављени су следећи специфични циљеви: испитати да ли се разликују адолесценти различите укључености у електронско насиље у различитим аспектима самопоимања и породичног функционисања; испитати да ли постоје разлике у укључености у различите улоге у оквиру електронског насиља, као и у самопоимању и породичном функционисању с обзиром на социодемографске варијабле; испитати предиктивну моћ самопоимања и породичног функционисања у односу на електронско насиље.

ОСНОВНА ХИПОТЕЗА ИСТРАЖИВАЊА

Очекује се да постоји статистички значајна повезаност електронског насиља са самопоимањем и породичним функционисањем.

СПЕЦИФИЧНЕ ХИПОТЕЗЕ ИСТРАЖИВАЊА

1. Очекује се да постоје статистички значајне разлике код адолесцената различите укључености у електронско насиље (жртве, насилници, жртва/насилник, сведок, неукључени) с обзиром на различите аспекте самопоимања и породичног функционисања.

2. Очекује се да постоје разлике у укључености у различите улоге у оквиру електронског насиља, као и у компонентама самопоимања и породичног функционисања с обзиром на социодемографске варијабле.

3. Очекује се да су самопоимање и породично функционисање статистички значајни предиктори електронског насиља.

ВАРИЈАБЛЕ

Условно независне варијабле

Самопоимање – Дефинише се као „индивидуална перцепција комбинације различитих аспеката властитога ја” (Хартер 1990). Операционализује се помоћу *Уишијника селф концепија* (Опачић 1995), преко скорa на следећим димензијама: емоционалност–рационалност (означава склоност особе да своје животне неуспехе објашњава наглашеном осећајношћу, тј. немогућношћу контроле својих емоција), ригидност (склоност посматрања света у црно-белим категоријама), мизантропија (склоност особе да за свој неуспех криви друге, као и склоност да се другим људима приписују негативне особине), моралност (став да су доброта и поштење препрека за успех у животу), локус контроле (веровање у срећу, судбину и предодређеност као факторе успеха у животу), глобално самопоштовање (перцепција нивоа самопоуздања, задовољства сопственим способностима и особинама), полна привлачност (перцепција сопствене привлачности у очима особа супротног пола, задовољство својим изгледом и грађом свог тела и успешношћу у хетеросексуалним односима), евалуација од стране других (информације о себи у оквиру самопоимања које добијамо од других, утисак који остављамо на друге, прихваћеност у друштву и уважавање своје личности од стране других), физичка способност (перцепција својих физичких способности, тј. перцепција снаге, физичке кондиције и задовољство бављењем физичком активношћу), интелектуалне способности (перцепција сопствених интелектуалних способности).

Породично функционисање – Операционализује се помоћу упитника *FACES IV (The Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale; Olson 2000)*, преко скорa на следећим димензијама.

Балансиране: 1. кохезивност – односи се на степен емоционалне везаности између чланова породице; 2. флексибилност – односи се на способност породичног система да се мења, на промену породичних улога.

Виши скор на овим димензијама указује на већу функционалност породице.

Небалансиране: 3. раздвојеност; 4. умреженост; 5. ригидност; 6. хаотичност.

Нижи скор на наведеним димензијама указује на већу функционалност породице.

7. скала породичне комуникације;
8. скала породичног задовољства.

Условно зависна варијабла

Електронско насиље – Дефинише се као агресивно и намерно понашање које се понавља и усмерено је ка појединцима или групи уз употребу интернета, а жртве се не могу лако одбранити (Смит и др. 2008). Операционализује се помоћу *Ревидиране инвентара електронског малтретирања* (*Revised Cyber Bullying Inventory – RCBI*; Торсу, Erdur-Baker 2010, адаптација: Опсеница Костић, Цакић, Панић 2013).

Регистроване варијабле

- пол: мушки и женски;
- узраст: 13–16 година;
- образовање родитеља (степен стечене стручне спреме током школовања мајке и оца, операционализован по категоријама: без школе, завршена основна школа, завршена средња школа, завршен факултет/виша школа);
- учесталост посећивања интернета: више пута током дана, једном дневно, једном недељно, једном месечно.

ИНСТРУМЕНТИ

За процењивање електронског насиља коришћен је *Ревидирани инвентар електронског малтретирања* (*Revised Cyber Bullying Inventory – RCBI*; Торсу, Erdur-Baker 2010, адаптација: Опсеница Костић, Цакић, Панић 2013). Оригинална верзија наведеног упитника садржи две скале, а свака скала садржи 14 ставки. Ставке у обе скале су исте, али се једанпут одговара са инструкцијом „Ово сам ја урадио”, а други пут са инструкцијом „Ово се десило мени” и на тај начин се добијају одвојени скорови са електронско малтретирање и виктимизацију. Аутори адаптиране верзије су додали још једну скалу са циљем издвајања категорије сведока. Скала садржи истих 14 тврдњи као и претходне две, али испитаник одговара са дирекцијом „Био сам сведок овога”.

За процењивање самопоимања коришћен је *Упитник селф-концепција* (Опачић 1995). Самопоимање је операционализовано кроз десет варијабли: емоционалност–рационалност, ригидност, мизантропија, моралност, локус контроле, глобално самопоштовање, полна привлачност, интелектуалне способности, физичка способност, евалуација од стране других.

За процену функционисања породице, коришћен је *FACES IV (The Family Adaptability and Cohesion Evaluation Scale*; Олсон 2000) који је ба-

зиран на Циркумплекс моделу и садржи шест димензија од којих су две балансиране (балансирана кохезивност и балансирана флексибилност) и четири небалансиране (раздвојеност, умреженост, ригидност и хаотичност). У *FACES IV* интегрисане су и две додатне скале – скала породичне комуникације и породичног задовољства. Садржи 62 питања Ликертовог типа.

Коришћен је и *Опширни упитник* конструисан за потребе истраживања ради прикупљања социодемографских података као што су пол, узраст, образовање родитеља и учесталост посећивања интернета.

УЗОРАК И ПОСТУПАК

По избацивању из узорка непотпуно попуњених упитника, у истраживању је учествовало 175 ученика и ученица Основне школе „Бранислав Нушић” у Смедереву. Од укупног броја испитаника, 55,4% било је женског, а 44,6% мушког пола, старости од 12 до 15 година. Просечна старост испитаника била је 13,43 година. Прикупљање података је трајало током месеца априла 2017. године, путем папир–оловка методе, а попуњавање упитника вршено је групно, добровољно и анонимно. Пре почетка испитивања, ученици су информисани о намени и сврси истраживања, а такође су били упознати са тиме да ће се прикупљени подаци користити искључиво у научне сврхе, као и да њихов идентитет неће бити јавно приказан. Батерија упитника попуњавана је у року од једног школског часа, а током испитивања нису забележене непредвиђене ситуације које би ометале концентрацију ученика у давању одговора.

ОБРАДА ПОДАТАКА

Добијени подаци су обрађени у софтверском пакету СПСС (Statistical Package for the Social Sciences 18.00). За обраду података су коришћене следеће статистичке технике: технике дескриптивне статистике за утврђивање изражености варијабли истраживања, Колмогоров–Смирнов тест за тестирање нормалности дистрибуција варијабли, непараметријски тестови за утврђивање значајности разлика између одређених категорија, корелативне технике за утврђивање степена повезаности зависних и независних варијабли.

РЕЗУЛТАТИ

Поузданост коришћених скала

У циљу испитивања психометријских карактеристика коришћених инструмената, примењен је Кронбах Алфа коефицијент, односно мера интерне

конзистентности теста. На основу Табеле 1 може се закључити да су се суб-скеале електронског насиља показале средње, односно високо поузданим на испитаном узорку.

Табела 1. Поузданост димензија електронског насиља

	Кронбах α	Број ајтема
Насилник	0,86	14
Жртва	0,88	14
Сведок	0,94	14

У Табели 2 приказане су мере интерне конзистентности теста само-поимања, односно његових субскеала. Може се видети да су се субскеале углавном показале поузданим на испитаном узорку, изузев супскеале *локус контроле* (0,64) и *емоционалности* (0,60), као и да је највиша поузданост добијена код супскеале *физичке способности* (0,91).

Табела 2. Поузданост димензија селф-концепта

	Кронбах α	Број ајтема
Емоционалност	0,60	10
Ригидност	0,70	10
Мизантропија	0,74	10
Моралност	0,78	10
Локус контроле	0,64	10
Генерално самопоштовање	0,77	10
Полна привлачност	0,78	10
Евалуација од стране других	0,85	10
Физичке способности	0,91	10
Интелектуалне способности	0,74	10

Димензије породичног функционисања се на испитаном узорку нису показале поузданим, јер је α коефицијент у већини случајева мањи од 0,7 (Табела 3). Изузетак су димензије *породично задовољство* (0,79) и *породична комуникација* (0,87). С обзиром на чињеницу да димензије породичног функционисања не задовољавају критеријум поузданости, добијени подаци неће бити детаљније анализирани.

Табела 3. Поузданост димензија функционисања породице

	Кронбах α	Број ајтема
Балансирана кохезивност	0,61	7
Балансирана флексибилност	0,49	7
Раздвојеност	0,67	7
Умреженост	0,54	7
Ригидност	0,69	7
Хаотичност	0,58	7
Породична комуникација	0,87	10
Породично задовољство	0,79	10

Дескриптивни показатељи

Приликом провере нормалности дистрибуције димензија упитника електронског насиља, значајно одступање од нормалне дистрибуције је добијено код све три димензије (Табела 4). Резултати Колмогоров-Смирнов теста нормалности дистрибуције субскала упитника самопоимања указују да одговори на субскали *физичке способности* нису нормално дистрибуирани.

Табела 4. Дескриптивне статистичке мере и провера нормалности дистрибуције (КС тест)

	АС	СД	МИН	МАКС	КС	р
Насилник	2,83	5,01	0	42,00	3,88**	0,00
Жртва	3,59	5,74	0	42,00	3,51**	0,00
Сведок	7,84	10,42	0	42,00	2,99**	0,00
Емоционалност	2,95	0,61	1,30	4,40	0,75	0,63
Ригидност	3,12	0,70	1,40	4,80	1,15	0,14
Мизантропија	3,40	0,65	1,20	5,00	0,93	0,36
Моралност	3,49	0,69	1,10	5,00	1,26	0,08
Локус контроле	3,13	0,62	1,20	5,00	0,87	0,43
Генерално самопоштовање	3,07	0,76	1,10	5,00	0,78	0,58
Полна привлачност	3,28	0,74	1,40	5,00	0,91	0,37
Евалуација од стране других	4,00	0,64	1,00	5,00	1,02	0,25
Физичке способности	3,83	0,94	1,20	5,00	1,56*	0,02
Интелектуалне способности	3,69	0,60	1,00	5,00	1,31	0,07

*Статистички значајно на нивоу $p < 0,05$; **Статистички значајно на нивоу $p < 0,01$

На основу података, из Табеле 4 може се закључити да у највећем броју има сведока електронског насиља, а да је најизраженија димензија самопоимања *евалуација од сиране дружих*.

У Табели 5 су приказане само статистички значајне разлике, те се може уочити да код оних особа које имају улогу сведока у електронском насиљу постоје разлике када је у питању *генерално самопоштовање* ($\kappa = 9,25$; $p < 0,05$) као димензија самопоимања, док је за жртве оваква разлика уочљива када се ради о *полној привлачности* ($\kappa = 14,07$; $p < 0,01$). Може се приметити да су ове вредности значајно веће од осталих рангова. У наставку (Табела 6 и 7) приказане су добијене статистички значајне разлике унутар групе.

Табела 5. Израженост самопоимања у односу на димензије електронског насиља

Електронско насиље	Сведок		Насилник		Жртва	
	Kruskal-Wallis	P	Kruskal-Wallis	P	Kruskal-Wallis	P
Генерално самопоштовање	9,25*	0,03	1,56	0,67	1,54	0,67
Полна привлачност	3,06	0,38	6,62	0,09	14,07**	0,00

Генерално самопоштовање је најизраженије код оних особа које имају улогу сведока, односно које су два до три пута присуствовале неком виду електронског насиља, односно виделе електронско насиље (Табела 6).

Табела 6. Разлике у изражености генералног самопоштовања код сведока

Генерално самопоштовање	Сведок				
	Никада	Једном	Два/три пута	Више од три пута	Тотал
Mean Rank	40,29	43,06	60,60	28,56	
N	48	16	10	9	83

Адолесценти који изјављују да су били бар једном жртве електронског насиља имају израженију свест о својој полној привлачности у односу на остале који припадају овој категорији, односно имају ову улогу у електронском насиљу (Табела 7).

Табела 7. Разлике у изражености полне привлачности код улоге жртве

Полна привлачност	Жртва				
	Никада	Једном	Два/три пута	Више од три пута	Тотал
Mean Rank	51,60	82,65	54,04	65,23	
N	73	20	12	11	116

У Табелама 8 и 9 се може видети да постоје значајне разлике у изражености самопоимања и доминације улоге сведока с обзиром на пол; у оба случаја је већа заступљеност код особа женског пола.

Табела 8. Израженост самопоимања и улога у електронском насиљу у зависности од пола (Mann-Whitney U test)

	Пол	
	U тест	p
Сведок	3136,50*	0,05
Насилник	3686,00	0,76
Жртва	3473,00	0,33
Самопоимање	2822,50**	0,00

*Статистички значајно на нивоу $p < 0,05$; **Статистички значајно на нивоу $p < 0,01$

Табела 9. Разлике у изражености самопоимања и улоге сведока у односу на пол

Пол	Пол		
	U тест	Мушки	Женски
Сведок	Mean Rank	79,91	94,66
	Sum of ranks	6217,50	9182,50
	N	78	97
Самопоимање	Mean Rank	75,69	97,90
	Sum of ranks	5903,50	9496,50
	N	78	97

Приликом провере разлика у изражености самопоимања и улога које су доминантне у односу на неке социодемографске варијабле коришћене у истраживању, добијено је да постоје разлике у односу на године код самопоимања, које се такође значајно разликује код образовања оца и учесталости коришћења интернета. Највеће разлике се јављају код улоге сведока, уколико се посматра образовање мајке, док је улога насилника значајна код учесталости коришћења интернета (Табела 10).

Табела 10. Израженост самопоимања и улога у електронском насиљу у зависности од демографских варијабли

	Године		Образовање оца		Образовање мајке		Учесталост коришћења интернета	
	Kruskal-Wallis	p	Kruskal-Wallis	p	Kruskal-Wallis	p	Kruskal-Wallis	p
Сведок	0,88	0,83	3,05	0,39	8,68*	0,03	6,91	0,08
Насилник	1,23	0,75	5,06	0,17	3,94	0,27	15,28**	0,00
Жртва	0,50	0,92	1,35	0,72	4,35	0,23	3,85	0,28
Самопоимање	8,51*	0,04	10,42*	0,02	2,95	0,40	10,53*	0,02

*Статистички значајно на нивоу $p < 0,05$; **Статистички значајно на нивоу $p < 0,01$.

Основна хипотеза: Очекује се да постоји статистички значајна повезаност електронског насиља са самопоимањем и породичним функционисањем.

Основна хипотеза није потврђена, јер статистички значајна повезаност између електронског насиља и самопоимања није присутна, док се корелација између електронског насиља и породичног функционисања не може разматрати пошто димензије породичног функционисања не задовољавају критеријум интерне конзистентности. Из тог разлога није могуће спровести поступак регресионе анализе, како би се проверила предиктивна моћ наведених варијабли.

Табела 11. Корелација електронског насиља са самопоимањем и породичним функционисањем (Spearman's rho)

	Електронско насиље	
	Spearman's rho	P
Самопоимање	0,17	0,83
Породично функционисање	- 0,22**	0,00

*Статистички значајно на нивоу $p < 0,05$; **Статистички значајно на нивоу $p < 0,01$.

ДИСКУСИЈА

Основни циљ истраживања био је испитати да ли постоји повезаност између електронског насиља и самопоимања и породичног функционисања. Добијени резултати показују да нема значајне повезаности између електронског насиља и самопоимања. С обзиром на то да димензије породичног функционисања на испитаном узорку нису задовољиле критеријуме поузда-

ности инструмента, даље коришћење ових података није било могуће. Стога није спроведена ни регресиона анализа како би се испитала предиктивна моћ наведених варијабли. Према саопштењу других истраживача који су користили ову скалу, добијена је ниска поузданост субскала, те ови подаци упозоравају истраживаче на опрез у тумачењу резултата (Дуканац и др. 2015). Осим тога, као додатни разлог овако лоше интерне конзистентности на димензијама породичног функционисања може се навести могућност опадања мотивације за рад, јер је *FACES IV* био последњи у низу задатих упитника.

Када је у питању повезаност самопоимања са електронским насиљем, она се није показала статистички значајном на узорку. Овај резултат указује на разноликост слике о себи код особа које су склоне електронском насиљу. У претходним истраживањима добијени резултати су указивали на то да жртве и починитељи електронског насиља постижу ниже резултате на мери глобалног самопоштовања (Пачин, Хиндуја 2010). На испитаном узорку најизраженија је улога сведока.

Резултати показују да код сведока електронског насиља у највећој мери постоје разлике када је генерална слика о себи у питању. Тако је код особа које изјављују да су два до три пута биле сведоци електронског насиља *генерална слика о себи* димензија самопоштовања на којој постижу више скорове. Два до три пута су ове особе на интернету уочиле да су изнети нечији приватни подаци, да је дошло до понижавања или вређања других особа или да се неко лажно представљао на интернет порталима, друштвеним мрежама. У ранијим истраживањима је добијено да је улога жртве у интернет насиљу скоро увек у вези са веома ниским самопоимањем, што значи да ови адолесценти себе процењују неповољније на димензијама општег, академског и неакадемског поимања у односу на друге вршњаке (Велмелка 2012, према: Хренар и др. 2014). Када су у питању жртве електронског насиља, код њих се јављају разлике на димензији *полна привлачност*. Ови адолесценти постижу више скорове на овој димензији. Особе са вишим скоровима на овој димензији самопоимања су задовољне својим изгледом и себе сматрају привлачним супротном полу.

Испитивање изражености коришћених концепата у зависности од социодемографских варијабли је други специфичан циљ овог истраживања. Девојчице у већој мери постижу више скорове на самопоштовању, такође су и спремније да признају да су сведочиле насиљу на интернету, генерално су задовољније собом и својим изгледом, социјалним односима и прихваћеношћу од стране других. Такође, оне су спремније да сведоче о насиљу на интернету. Овај резултат је повезан са већим бројем девојчица у узорку. Присутно је неслагање у односу на ранија истраживања, јер овде нису присутне разлике по питању виктимизације и насилништва на интернету с обзиром на пол, а према ранијим истраживањима овакви облици понашања су израженији код дечака (Поповић Ћитић, Ђурић, Цветковић 2011). Када

су године у питању, самопоштовање је најизраженије међу четрнаестогодишњацима. Образовање родитеља се за разлике по питању изражености улога у електронском насиљу показало значајним када се ради о улози сведока, и то код образовања мајки. Образовање оца је значајно за разлике у изражености самопоимања. У оба случаја је највећи скор постигнут код особа чији су родитељи завршили основну школу. Ниво самопоштовања и склоност насилничком понашању на интернету најизраженији су код особа које више пута дневно посећују интернет и оне су задовољне собом и својим изгледом.

ЗАКЉУЧАК

Основни циљ истраживања био је испитати да ли постоји повезаност између електронског насиља и самопоимања и породичног функционисања. Корелације нису потврђене. Тест интерне конзистентности на инструменту за мерење породичног функционисања није се показао поузданим на овом узорку, стога даља анализа ових података није обављена. Провером улога у електронском насиљу и разликама у изражености димензија самопоимања у зависности од њих, резултати указују на вишу израженост генералне слике о себи код сведока електронског насиља, док је код жртава електронског насиља најизраженија свест о својој привлачности супротном полу. Резултати су показали да је код девојчица израженије самопоштовање и оне у већој мери имају улогу сведока у електронском насиљу. Како је очекивано, они који најчешће посећују интернет имају улогу насилника у електронском насиљу и имају највиши ниво самопоштовања. Основношколско образовање родитеља се показало значајним за преузимање улоге сведока, када је реч о образовању мајке, односно за више нивое самопоуздања, када се ради о образовању оца.

У будућим истраживањима било би корисно обратити више пажње на уједначавање узорка по полу и узрасту испитаника, као и улози коју имају испитаници у електронском насиљу. Осим тога, потребно је укључити друге инструменте за процену породичног функционисања.

ЛИТЕРАТУРА

Баришић, Светозаревић, Дуишин (2011): Jasmina Barišić, Snežana Svetozarević, Dragana Duišin, Modeli porodičnog funkcionisanja – novine, preporuke, mogućnosti i ograničenja, *Engrami*, 33(1), 47–60.

Бердондини, Смит (1996): Lucia Berdondini, Peter K. Smith, Cohesion and power in the families of children involved in bully/victim problems at school: An Italian replication, *Journal of Family Therapy*, 18(1), 99–102.

Васта, Хаит, Милер (1998): Ross Vasta, Marshall Haith, Scott Miller, *Dječja psihologija*, Zagreb: Naklada Slap.

Вебер, Зигел, Шнаубер (2013): Nicole Weber, Marc Ziegele, Ann Schnauber, Blaming the Victim: The Effects of Extraversion and Information Disclosure on Guilt Attributions in Cyberbullying, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 16(4), 254–259.

Вилард (2007): Nancy Willard, *Cyberbullying and cyberthreats: responding to the challenge of online aggression, threats and distress*. Приступљено 6.3.2017. на: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=VyTdG2BTnl4C&oi=fnd&pg=PP7&dq=c+y+ber+bullying&ots=u5BjWFumaq&sig=seuQCetOocxtKESKRjNgHkZa3k&redir_esc=y#v=onepage&q=cyberbullying&f=false

Дуканац, Џамоња-Игњатовић, Милановић, Поповић-Ћитић (2015): Vesna Dukanac, Tamara Džamonja-Ignjatović, Marko Milanović, Branislava Popović-Čitić, Ličnost adolescenata s problemom zavisnosti od interneta i karakteristike njihovih porodica, *Psihološka istraživanja*, Vol. XVIII (2), 165–180.

Елез (2003): Katarina Elez, *Nasilništvo i samopoimanje djece osnovnoškolske dobi* (diplomski rad), Zagreb: Filozofski fakultet, Odsjek za psihologiju.

Ђорђевић, Анђелић (2017): Tamara Đorđević, Maja Anđelić, *Vršnjačko nasilje, self koncept i porodični odnosi u adolescentnom dobu*, Tuzla: Udruženje za podršku i kreativni razvoj djece i mladih, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, 471–479.

Кубурић (2009): Zorica Kuburić, *Moć identifikacije*, Beograd: Čigoja štampa.

Лацковић-Гргин (1994): Katica Lacković-Grgin, *Samopoimanje mladih*, Jastrebarsko: Naklada Slap.

Љубетић (2007): Maja Ljubetić, *Biti kompetentan roditelj*, Zagreb: Mali profesor.

Мандарић (2012): Valentina Mandarić, Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih, *Bogoslovska smotra*, Vol. 82, No 1, 131–149.

Менесини, Ноцентини, Калуси (2011): Ersilia Menesini, Annalaura Nocentini, Pamela Calussi, The measurement of cyberbullying: Dimensional structure and relative item severity and discrimination, *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 14, 267–274.

Наваро, Јуберо, Ларањага (2016): Raul Navarro, Santiago Yubero, Elisa Larrañaga, *Cyberbullying Across the Globe: Gender, Family, and Mental Health*, Springer International Publishing Switzerland.

Олсон (2000): David Olson, Circumplex Model of Family Systems, *Journal of Family Therapy*, 22(2), 144–167.

Опачић (1995): Goran Oračić, *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.

Опсеница Костић, Панић, Цакић (2015): Jelena Opsenica Kostić, Tanja Panić, Vanja Sakić, Karakteristike nosilaca uloga u elektronskom maltretiranju, *Primenjena psihologija*, 8(2), 131–146.

Оздемир (2014): Y. Özdemir, Cyber victimization and adolescent self-esteem: The role of communication with parents, *Asian Journal of Social Psychology*, 17, 255–263. Приступљено из базе КОБСОН, 16.3.2017. <http://eds.b.ebscohost.com.proxy.kobson.nb.rs:2048/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=7&sid=557232fc-47bc-4382-98f8-d71c75bb9826%40sessionmgr104&hid=108>

Пачин, Хиндуја (2010): Justin Patchin, Sameer Hinduja, Cyberbullying and self-esteem, *Journal of School Health*, 80(12), 614–621.

Попадић, Кузмановић (2013). Dragan Popadić, Dobrinka Kuzmanović, *Korišćenje digitalne tehnologije, rizici i zastupljenost digitalnog nasilja među učenicima u Srbiji*, UNICEF/Institut za psihologiju Filozofskog fakulteta Univerziteta u Beogradu.

Поповић-Ћитић, Ђурић, Цветковић (2011): Branislava Popović-Ćitić, Sladana Djurić, Vladimir Cvetković, The prevalence of cyberbullying among adolescents: A case study of middle schools in Serbia, *School Psychology International*, 32, 412–424.

Republički zavod za statistiku, Upotreba informaciono-komunikacionih tehnologija u Republici Srbiji, 2016. Pristupljeno 24. 2. 2017.

Риверс, Данкан, Бесаџ (2007): Ian Rivers, Neil Duncan, Valerie Besag, *Bullying: A handbook for educators and parents*, Westport, CT: Praeger.

Сенат, Херберт, Блеис, Лавоир, Геријер (2014): J. M. Cenat, M. Herbert, M. Blais, F. Lavoie, M. Guerrier, Cyberbullying, psychological distress and self-esteem among youth in Quebec schools, *Journal of Affective Disorders*, 169, 7–9.

Смит, Махдави, Карваљо, Фишер, Расел, Типет (2008): Peter Smith, Jess Mahdavi, Manuel Carvalho, Sonja Fisher, Shanette Russell, Neil Tippett, Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils, *Journal of child psychology and psychiatry*, 49(4), 376–385.

Смит (2009): Peter Smith, Cyberbullying: Abusive relationships in cyberspace, *Journal of Psychology*, 217(4), 180–181.

Сурандер, Хестела, Хелениус, Пиха (2000): A. Sourander, L. Helstelä, H. Helenius, J. Piha, Persistence of bullying from childhood to adolescence – A longitudinal 8-year follow-up study, *Child Abuse Neglect*, 24(7), 873–888.

Токунага (2010): Robert Tokunaga, Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization, *Computers in Human Behavior*, 26, 277–287.

Финкелхор, Мичел, Волак (2000): David Finkelhor, Kimberly Mitchell, Janis Wolak, *Online victimization: A report on the nation's youth*, Alexandria: National Center for Missing and Exploited Children.

Хартер (1990): S. Harter, *Self and identity development*, In: S. S. Feldman, G. R. Elliott (Eds.), *At the threshold: the developing adolescent*, Cambridge, MA: Harvard University Press, 352–387.

Хренар, Бедић, Мудровчић, Јосић (2014): Dijana Hrenar, Borna Bedić, Dubravka Mudrovčić, Martina Josić, *Povezanost doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja i samopoimanja srednjoškolaca*, Студијски центар социјалног рада, Правни факултет у Загребу. Доступно на: <http://www.drustvo-podraska.hr/wpcontent/uploads/2014/10/Zbornik.pdf#page=27> 16.3.2017.

ПРИЛОЗИ

ПРИЛОГ 1. ОПШТИ УПИТНИК ЗА ПРИКУПЉАЊЕ СОЦИОДЕМОГРАФСКИХ ПОДАТАКА

Колико имаш година? _____

Заокружи тачне одговоре:

Пол: М   Ж

Образовање мајке:

1. Без школе
2. Завршена основна школа
3. Завршена средња школа
4. Завршена виша школа или факултет

Образовање оца:

1. Без школе
2. Завршена основна школа
3. Завршена средња школа
4. Завршена виша школа или факултет

Колико често посећујеш интернет:

1. Више пута током дана
2. Једном дневно
3. Једном недељно
4. Једном месечно

ПРИЛОГ 2. УПИТНИК СЕЛФ-КОНЦЕПТА (ОПАЧИЋ 1995)

УПУТСТВО

Молимо Вас да прочитате све ове инструкције пажљиво пре него што почнете.

Овај упитник садржи 100 тврдњи. Молимо Вас да прочитате сваку тврдњу пажљиво и заокружите онај одговор који најбоље изражава Ваше слагање или неслагање.

Заокружите 1 ако је тврдња потпуно нетачна или се са њом нимало не слажете.	1	2	3	4	5
Заокружите 2 ако је тврдња углавном нетачна или се са њом углавном не слажете.	1	2	3	4	5
Заокружите 3 ако је тврдња отприлике подједнако и тачна и нетачна , или ако сте неутрални у вези са том тврдњом.	1	2	3	4	5
Заокружите 4 ако је тврдња углавном тачна или се са њом углавном слажете.	1	2	3	4	5
Заокружите 5 ако је тврдња потпуно тачна или се са њом потпуно слажете.	1	2	3	4	5

Овде нема тачних и погрешних одговора и није неопходно да будете стручњак да бисте комплетирали овај упитник.

Ако сте направили грешку или променили мишљење, **немојте брисати!** Прецртајте једним "х" погрешан одговор и заокружите онај који изражава ваше слагање или неслагање.

Одговорите на сваку тврдњу.

Одговарајте поштено и трудите се да изразите своје мишљење што је могуће прецизније.

	1 Потпуно нетачно	2 Углавном нетачно	3 Нисам сигуран	4 Углавном тачно	5 Потпуно тачно
1. Људи ме понекад газе јер сам исувише добар.	1	2	3	4	5
2. Показивање осећања је знак слабости.	1	2	3	4	5
3. Због немогућности да исконтролишем осећања десиле су ми се многе неугодности.	1	2	3	4	5
4. Дешава се да разум говори једно, а да ја учиним друго.	1	2	3	4	5
5. Везивање за људе или ствари је сигуран пут ка патњи.	1	2	3	4	5
6. Моја преосетљивост ме често скупо коштала.	1	2	3	4	5

7.	Осећања су ме често спутавала у достизању жељеног циља.	1	2	3	4	5
8.	За мене је важније то што осећам него то што мислим.	1	2	3	4	5
9.	Разум нам говори шта не треба, а срце шта треба чинити.	1	2	3	4	5
10.	Плашећи се лоших последица, људи пропуштају најлепше животне тренутке.	1	2	3	4	5
11.	Ко тебе каменом ти њега још већим.	1	2	3	4	5
12.	Кад ти неко учини нешто нажао, извињавање и леви гестови не помажу.	1	2	3	4	5
13.	Онај ко иоле држи до властитог достојанства на силу треба да одговори силом.	1	2	3	4	5
14.	Освета је природно право повређеног.	1	2	3	4	5
15.	Извињења су најчешће само за мазање очију.	1	2	3	4	5
16.	Оном ко те увреди не треба остати дужан.	1	2	3	4	5
17.	Ако те неко једном повреди, повредиће те и други пут.	1	2	3	4	5
18.	Ко заборави нането му зло, није ништа научио о животу.	1	2	3	4	5
19.	Кад човек једном неком попусти, може да очекује да му се други пут попу на главу.	1	2	3	4	5
20.	Нема шта да се прича с људима који те мрзе.	1	2	3	4	5
21.	Већина људи су „пријатељи” само дотле докле им можеш бити од користи.	1	2	3	4	5
22.	Људи увек у пресудном тренутку окрену леђа.	1	2	3	4	5
23.	Већина људи једно мисли, друго говори, а треће ради.	1	2	3	4	5
24.	Са људима никад ниси начисто.	1	2	3	4	5
25.	Човек је човеку вук.	1	2	3	4	5
26.	Злоба је најчешћи покретач људских поступака.	1	2	3	4	5
27.	Људи су по природи зли.	1	2	3	4	5
28.	Боже чувај ме од непријатеља, од непријатеља ћу се сам чувати.	1	2	3	4	5
29.	Од људи можеш да очекујеш само неугодна изненађења.	1	2	3	4	5
30.	Живот с другим људима је вечита борба.	1	2	3	4	5
31.	У данашње време онај ко се води за поштењем пропада.	1	2	3	4	5
32.	Да би човек у овом времену успео, мора да користи и недозвољена средства.	1	2	3	4	5
33.	На овом свету нема правде.	1	2	3	4	5
34.	Данас је владајућа парола „снађи се”.	1	2	3	4	5
35.	Ко ме је „Бог дао поштење”, узео му је све остало.	1	2	3	4	5
36.	„Правила су ту да се крше” главни је принцип већине људи овог времена.	1	2	3	4	5
37.	Добар и будала – два брата рођена.	1	2	3	4	5
38.	Онај ко данас тврди да је поштен, обичан је лицемер (дволичњак).	1	2	3	4	5
39.	Морал је измишљотина оних који, пропацирајући га, лове у мутном.	1	2	3	4	5

40.	Овај живот је само један и не вреди га проћердати држећи се неких идеалистичких принципа.	1	2	3	4	5
41.	Узалуд је улагати енергију у било шта кад успех и онако не зависи од тога.	1	2	3	4	5
42.	Живот је неком мајка, а неком маћеха.	1	2	3	4	5
43.	У многим случајевима судбина одређује шта ће ми се догодити.	1	2	3	4	5
44.	У животу добро пролазе они људи који су за то предодређени.	1	2	3	4	5
45.	Већина догађаја у мом животу је унапред одређена.	1	2	3	4	5
46.	Шта треба да се догоди, догодиће се.	1	2	3	4	5
47.	Без обзира шта ја радим тог дана, дан ће добро завршити ако је добро започео.	1	2	3	4	5
48.	Неки људи су напросто рођени срећни.	1	2	3	4	5
49.	Веома често случајности одређују ток мога живота.	1	2	3	4	5
50.	Не треба превише планирати, јер оно што ми се догађа само је резултат добре или лоше среће.	1	2	3	4	5
51.	Неуспеси из прошлости наводе ме да сумњам у будуће успехе.	1	2	3	4	5
52.	Страх ме је да се упустим у било шта ново и непознато.	1	2	3	4	5
53.	Сумњам да ћу у животу постићи било шта што иоле вреди.	1	2	3	4	5
54.	Колико год се трудио, тешко постижем оно што се од мене очекује.	1	2	3	4	5
55.	Већина проблема на које наилазим у животу за мене је тешко решива.	1	2	3	4	5
56.	Лако ме је поколебати.	1	2	3	4	5
57.	Увек мислим да ће посао бити боље обављен ако га ради неко други, а не ја сам.	1	2	3	4	5
58.	Често унапред сумњам да ћу неки задатак успешно извршити.	1	2	3	4	5
59.	Да бих нешто одлучио претходно морам да питам за мишљење бар још неколико људи.	1	2	3	4	5
60.	Чини ми се да други људи успевају да ураде ствари много лакше него ја.	1	2	3	4	5
61.	Делујем привлачно (атрактивно).	1	2	3	4	5
62.	Жене/мушкарци се понекад окрећу за мном.	1	2	3	4	5
63.	Многи ми завиде на мом изгледу.	1	2	3	4	5
64.	Што је за пчеле цвет, то сам ја за жене/мушкарце.	1	2	3	4	5
65.	У стању сам да смувам сваку жену/мушкарца коју/га пожелим.	1	2	3	4	5
66.	Кад бих се поново родио, желео би да изгледам управо овако како сад изгледам.	1	2	3	4	5
67.	Волим да облачим ствари које истичу моју фигуру.	1	2	3	4	5
68.	Ја сам особа пуна шарма.	1	2	3	4	5
69.	Волим да се фотографишем.	1	2	3	4	5
70.	Шта год да обучем добро ми стоји.	1	2	3	4	5
71.	Људи имају пуно поверење у мене.	1	2	3	4	5

72.	Где год се појавим радо сам виђен гост.	1	2	3	4	5
73.	Омиљен сам у друштву.	1	2	3	4	5
74.	Већина људи мисли да сам добар човек.	1	2	3	4	5
75.	Људи се осећају пријатно у мом присуству.	1	2	3	4	5
76.	Могу рећи да сам добро прихваћен од околине.	1	2	3	4	5
77.	Сматрају ме особом од поверења.	1	2	3	4	5
78.	Лако налазим сараднике.	1	2	3	4	5
79.	Закупљам пажњу других људи.	1	2	3	4	5
80.	Људи ме често позивају на журке и забаве.	1	2	3	4	5
81.	Уживам да се бавим разним спортовима.	1	2	3	4	5
82.	Имам сталну потребу за физичком активношћу.	1	2	3	4	5
83.	За мене се може рећи да сам спортски тип.	1	2	3	4	5
84.	Уживам када могу да осетим сваки мишић свога тела.	1	2	3	4	5
85.	Следим ону народну „У здравом телу здрав дух”.	1	2	3	4	5
86.	Трудим се да одржим добру физичку кондицију.	1	2	3	4	5
87.	Прија ми физички напор.	1	2	3	4	5
88.	Осећам да имам пуно снаге.	1	2	3	4	5
89.	Био сам члан школског спортског тима.	1	2	3	4	5
90.	Мислим да имам „златне руке”.	1	2	3	4	5
91.	Брзо капирам ствари.	1	2	3	4	5
92.	Волим да играм игре које траже много размишљања (шах, карте, укрштенице и сл.).	1	2	3	4	5
93.	Сећам се много ситуација у животу у којима сам испао нарочито домишљат.	1	2	3	4	5
94.	Већ на самом почетку лако могу да предвидим исход неког догађаја.	1	2	3	4	5
95.	Чини ми се да ствари разумем боље од осталих људи из моје околине.	1	2	3	4	5
96.	Мени ствари не треба два пута објашњавати.	1	2	3	4	5
97.	Држим до свог мишљења.	1	2	3	4	5
98.	Људе читам као отворену књигу.	1	2	3	4	5
99.	Чини ми се да нема тога што ја нисам у стању да схватим и научим.	1	2	3	4	5
100.	Мало ми је потребно да нешто схватим.	1	2	3	4	5

ПРИЛОГ 3. FACES IV (THE FAMILY ADAPTABILITY AND COHESION EVALUATION SCALE, ОЛСОН 2000).

1 Потпуно се не слажем	2 Не слажем се	3 Неодлучан сам	4 Слажем се	5 Потпуно се слажем	
1. Чланови породице су укључени у животе једни других.	1	2	3	4	5
2. Наша породица покушава да се на нов начин избори са проблемима.	1	2	3	4	5
3. Боље се слажемо са људима изван наше породице него унутар породице.	1	2	3	4	5
4. Ми превише времена проводимо заједно.	1	2	3	4	5
5. Постоје строге консеквенце ако неко у нашој породици крши правила.	1	2	3	4	5
6. Ми изгледа нисмо никад организовани у нашој породици.	1	2	3	4	5
7. Чланови породице се осећају веома блиски једни с другима.	1	2	3	4	5
8. У нашој породици родитељи су равноправни као лидери.	1	2	3	4	5
9. Кад се налазе у кући, изгледа да чланови породице избегавају контакт једни с другима.	1	2	3	4	5
10. Чланови породице се осећају као да се врши притисак на њих да већину времена проведу заједно.	1	2	3	4	5
11. Постоје јасне консеквенце када неки члан породице учини нешто лоше.	1	2	3	4	5
12. Тешко је знати ко је лидер у нашој породици.	1	2	3	4	5
13. У тешким тренуцима чланови породице пружају подршку једни другима.	1	2	3	4	5
14. У нашој породици постоји фер дисциплина.	1	2	3	4	5
15. Чланови породице знају веома мало о пријатељима осталих чланова породице.	1	2	3	4	5
16. Чланови породице исувише зависе једни од других.	1	2	3	4	5
17. Наша породица има правило за скоро сваку могућу ситуацију.	1	2	3	4	5
18. У нашој породици ништа не може да буде урађено.	1	2	3	4	5
19. Чланови породице консултују остале чланове породице у вези са важним одлукама.	1	2	3	4	5
20. Моја породица је способна да се прилагоди на промену онда када је то неопходно.	1	2	3	4	5
21. Чланови породице су самостални кад има да се реши неки проблем.	1	2	3	4	5
22. Чланови породице имају мало потребе за пријатељима изван породице.	1	2	3	4	5
23. Наша породица је високо организована.	1	2	3	4	5
24. Није јасно ко је одговоран у нашој породици (за кућне послове, активности).	1	2	3	4	5
25. Део свог слободног времена чланови породице воле да проведу једни с другима.	1	2	3	4	5
26. Ми преносимо одговорности за домаћинство с једног на другог.	1	2	3	4	5
27. Наша породица ретко ради нешто заједно.	1	2	3	4	5

28. Осећамо се међусобно превише повезанима.	1	2	3	4	5
29. Наша породица постаје исфрустрирана кад има промена у нашим плановима или рутинама.	1	2	3	4	5
30. У нашој породици нема вођства.	1	2	3	4	5
31. Иако чланови породице имају индивидуална интересовања, они још увек учествују у породичним активностима.	1	2	3	4	5
32. У нашој породици имамо јасна правила и улоге.	1	2	3	4	5
33. Чланови породице ретко зависе једни од других.	1	2	3	4	5
34. Ми замерамо члановима породице због ствари које раде изван породице.	1	2	3	4	5
35. У нашој породици је важно да поштујемо правила.	1	2	3	4	5
36. Наша породица се веома мучи да обезбеди да се обаве разни задаци у кући.	1	2	3	4	5
37. Наша породица има добар баланс по питању сепарације и блискости	1	2	3	4	5
38. Када искрсну проблеми, спремни смо на компромис.	1	2	3	4	5
39. Чланови породице се углавном понашају независно.	1	2	3	4	5
40. Чланови породице осећају кривицу уколико желе да време проводе изван породице.	1	2	3	4	5
41. Чим се донесе нека одлука, веома је тешко да се та одлука промени.	1	2	3	4	5
42. У нашој породици се осећају грозничавост и дезорганизованост.	1	2	3	4	5
43. Чланови породице су задовољни са тим како једни с другима комуницирају.	1	2	3	4	5
44. Чланови породице су веома добри у слушању.	1	2	3	4	5
45. Чланови породице изражавају љубав једни према другима.	1	2	3	4	5
46. Чланови породице су способни да траже једни од других оно што желе.	1	2	3	4	5
47. Чланови породице могу једни с другима да мирно разговарају о проблемима.	1	2	3	4	5
48. Чланови породице разговарају једни с другима о својим идејама и веровањима.	1	2	3	4	5
49. Када чланови породице питају нешто једни друге, добијају поштене одговоре.	1	2	3	4	5
50. Чланови породице покушавају да разумеју осећања једни других.	1	2	3	4	5
51. Када су љути, чланови породице ретко говоре једни о другима нешто негативно.	1	2	3	4	5
52. Чланови породице изражавају једни пред другима своја права осећања.	1	2	3	4	5

1 Веома незадовољан/на	2 Доста незадовољан/на	3 У принципу, задовољан/на	4 Веома задовољан/ на	5 Изузетно задовољан/на	
Како сте задовољни са:					
53. Степен блискости између чланова породице.	1	2	3	4	5
54. Способност ваше породице да се бори против стреса.	1	2	3	4	5
55. Способност ваше породице да буде флексибилна.	1	2	3	4	5
56. Способност ваше породице за размењивање позитивних искустава.	1	2	3	4	5
57. Квалитет комуникације између чланова породице.	1	2	3	4	5
58. Способност ваше породице да решава конфликте.	1	2	3	4	5
59. Количина времена које проводите заједно као породица.	1	2	3	4	5
60. Начин како се дискутује о проблемима.	1	2	3	4	5
61. Фер критика у вашој породици.	1	2	3	4	5
62. Брига чланова породице једних за друге	1	2	3	4	5

ПРИЛОГ 4. РЕВИДИРАНИ ИНВЕНТАР ЕЛЕКТРОНСКОГ МАЛТРЕТИРАЊА (REVISED CYBER BULLYING INVENTORY – RCVI: ТОПЦУ, ЕРДУР-БАКЕР 2010, АДАПТАЦИЈА: ОПСЕНИЦА КОСТИЋ, ЦАКИЋ, ПАНИЋ 2013).

Упутство за упитник о понашању на друштвеним мрежама

Прочитајте ставке пажљиво. Реците нам колико често су се ситуације у протеклих шест месеци, доле наведене, десиле вама или сте их ви урадили другима, као и да ли сте били сведок.

Означите да ли сте, и колико често, урадили описане ствари, обележавањем одговарајућег поља у „Ово сам ја урадио” колони.

Означите да ли су вам се, и колико често, десиле описане ствари обележавањем одговарајућег поља у „Ово се десило мени” колони.

Означите да ли сте били сведок и колико често сте учили да су се други понашали на описан начин, обележавањем одговарајућег поља у „Сведок сам овога” колони.

	Ово сам ја урадио				Ово се десило мени				Сведок сам овога			
	Никад	Једном	Два-три пута	Више од три пута	Никад	Једном	Два-три пута	Више од три пута	Никад	Једном	Два-три пута	Више од три пута
1) Крађа приватних информација из компјутера (нпр. докумената, имејл-адреса, слика, порука или информација на Фејсбуку).												
2) Крађа компјутерских надимака или имена профила.												
3) Претња на онлајн-форумима (нпр. собама за ћаскање, Фејсбуку или Твитеру).												
4) Вређање на онлајн- форумима (нпр. собама за ћаскање, Фејсбуку или Твитеру).												
5) Искључивање са онлине форума блокирањем туђих коментара или њиховим брисањем.												
6) Клеветање постављањем лажних фотографија на интернету.												
7) Делење приватних интернет разговора без знања другог учесника (нпр. ћаскање са пријатељем на Скајпу уз присуство других особа у соби).												
8) Исмевање коментара на онлајн-форумима (нпр. на Фејсбуку).												
9) Слање претећих и увредљивих коментара мејлом.												

